

NEKROLOGI

ARLETA ŁUCZAK
Instytut Sławistyki PAN
ORCID: 0000-0002-3076-7144
e-mail: arlluc@wp.pl

PROFESOR IRENA KWILECKA
(20 lutego 1925 – 11 lipca 2022)

Dnia 28 lipca 2022 roku po uroczystej Mszy świętej pożegnaliśmy na cmentarzu parafialnym w Kwilczu Panią Profesor dr hab. Irenę Kwilecką – wybitną językoznawczynię, sławistkę i biblistkę, a przede wszystkim wspaniałego, pełnego ciepła i wyrozumiałości Człowieka. Człowieka o wielkim sercu.

Profesor Irena Kwilecka z domu Reślińska urodziła się 20 lutego 1925 roku we wsi Nowolipisk (były powiat kaliski). Tutaj, a także w sąsiednich wsiach, uczęszczała do szkoły podstawowej (wówczas powszechnej), którą ukończyła w czerwcu 1939 roku. Wybuch wojny i okupacja uniemożliwiły Jej dalszą naukę; pracowała wówczas u Niemców. Najpierw u gospodarza niemieckiego w Niniewie, a następnie jako opiekunka do dzieci w rodzinie generała Heinricha Heydricha, brata Reinharda Heydricha, we Wrześni¹. Powrót do domu i spotkanie z rozproszoną po świecie rodziną nastąpiły dopiero w kwietniu 1945 roku.

Tuż po zakończeniu wojny, w maju 1945 roku, Irena Reślińska – po sześciu latach przerwy w edukacji – wróciła do szkoły. Najpierw było to Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Staszica w Pleszewie, a następnie Liceum Humanistyczne im. Dąbrowski w Poznaniu, gdzie Irena Reślińska zdała maturę w 1948 roku. Jesienią tego samego roku rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Poznańskim, a w roku akademickim 1949/1950 – także studia socjologiczne. Oba kierunki ukończyła jesienią 1952 roku. Już w czasie studiów krystalizowały się zainteresowania przyszłej slawistki, biblistki i historyka języka polskiego. Po wielu latach Pani Profesor wspominała:

Na polonistyce interesowałam się zarówno historią literatury, jak i językoznawstwem. Kontynuowałam też naukę języka francuskiego, intensywnie uczyłam się języków czeskiego i słowackiego, uczęszczałam na znakomicie prowadzony przez prof. Wiktora Steffena lektorat języka greckiego. Na wyższym seminarium obrałam kierunek językowy. Pociągała mnie historia języka polskiego, szczególnie staropolszczyzna, z którą kontakt ułatwiała mi znajomość rodzimej, wielkopolskiej gwary. Moim mistrzem był prof. Stanisław Urbańczyk, autor pionierskiej wówczas pracy o *Biblii Królowej Zofii* i jej związkach ze staroczesnymi przekładami Pisma św. (Kwilecka 2003: 439).

Zaproponowana przez prof. Stanisława Urbańczyka współpraca językowa z prof. Stefanem Vrtelem-Wierczyńskim przy przygotowywanym krytycznym wydaniu *Kazań gnieźnieńskich* (1953) zaowocowała *Słownikiem* do tego zabytku, który był tematem pracy magisterskiej Pani Reślińskiej i stał się integralną częścią tej edycji. W październiku 1952 roku Irena Reślińska uzyskała stopień magistra filozofii w zakresie filologii polskiej. W grudniu tegoż roku wyszła za mąż za Andrzeja Kwileckiego; odtąd Jej publikacje naukowe ukazują się pod nazwiskiem Reślińska-Kwilecka, a potem tylko Kwilecka.

W styczniu 1953 roku Irena Kwilecka została asystentem w Katedrze Historii Literatur Zachodniosłowiańskich Uniwersytetu Poznańskiego (od 1955 roku Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza), którą kierował prof. Stefan Vrtel-Wierczyński. Do wspomnień z tego czasu – oprócz narodzin dwóch córek Państwa Kwileckich, Seweryny i Barbary – należy zabawna już dzisiaj historia o zwolnieniu Pani Kwileckiej z Uniwersytetu, ponieważ – jak stwierdzono – zdradziła „swoją klasę społeczną wychodząc za hrabiego” (Kwilecka 2003: 444). To był trudny czas. Zwolniono wówczas z Uniwersytetu kilkanaście innych osób. Zmagania Pani Profesor

¹ Swoje wspomnienia Profesor Kwilecka spisała w artykule pod znamienym tytułem *Z Nowolipska w świat* (Kwilecka 2003: 438).

z władzami partyjnymi Uniwersytetu i Ministerstwem Szkolnictwa Wyższego w Warszawie dzięki życzliwości niektórych osób zakończyły się pomyślnie: cofnięto „wypowiedzenie pracy”.

Okres asystentury na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza (lata 1953-1964) to czas poświęcony studiom nad historią i literaturą dawnych Czech i nad językiem staroczeskim. To czas rodzenia się największej chyba fascynacji Pani Profesor, którą było poznawanie staropolskich i staroczeskich przekładów Biblii, ich wzajemnych relacji na szerokim tle europejskim. Tej problematyce Pani Profesor pozostała wierna do końca życia. Pod kierunkiem prof. Wierczyńskiego pracowała przy przygotowaniu do druku zabytków staropolskich, m.in. przy transliteracji *Rozmyślenia przemyskiego*, którego krytyczna edycja została zawieszona. „Nie był to jednak czas stracony” – pisała prof. Kwilecka. „Odtąd umiejętność odczytywania i poznawania staropolskich tekstów stała się moją specjalnością” (Kwilecka 2003: 441).

Ważnym wydarzeniem, decydującym o życiu naukowym Pani Kwileckiej, było odnalezienie w 1955 roku rękopisów wielkopolskiego pisarza z 1. połowy XVI wieku, przeora klasztoru Benedyktynów w Lubiniu i tłumacza Biblii – Tomasza Łysego ze Zbrudzewa. Opracowaniu językowemu i wydaniu jego przekładów Pisma św. poświęciła Pani Profesor wiele następnych lat (powstały w sumie cztery książki). Pierwszym efektem tych prac była rozprawa naukowa dotycząca *Apokalipsy* św. Jana w tłumaczeniu Tomasza z 1555 roku, na podstawie której w październiku 1964 roku Irena Kwilecka otrzymała tytuł doktora nauk humanistycznych, nadany przez Radę Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obrona doktoratu na UJ wiązała się ze zmianą promotora pracy. Po śmierci dotychczasowego promotora, prof. Wierczyńskiego (luty 1963), nie dopuszczono, aby Pani Kwilecka broniła się na macierzystym uniwersytecie; zmuszona więc była szukać pomocy u prof. Urbańczyka, który w 1956 roku przeniósł się z Poznania do Krakowa.

W 1964 roku kończy się okres pracy Pani Kwileckiej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Irena Kwilecka przechodzi do poznańskiej placówki Zakładu Słownoznawstwa PAN w Warszawie (później Instytut Sławistyki PAN) – do Pracowni Bohemistycznej przemianowanej później na Pracownię Języków Zachodniosłowiańskich – do, jak sama pisała, „spokojnej pracy w Polskiej Akademii Nauk” (Kwilecka 2003: 445). Od 1968 roku do chwili przejścia na emeryturę, tj. do 1996 roku, była kierownikiem tej Pracowni. Tutaj kontynuowała prace nad tekstami biblijnymi Tomasza ze Zbrudzewa i źródłami do tych tłumaczeń, studiowała staropolskie i staroczeskie przekłady biblijne.

Kolejnym ważnym wydarzeniem w karierze naukowej dr Ireny Kwileckiej było odnalezienie w 1971 roku – uważanego za zaginionego – cennego rękopisu łacińsko-polskiego słownika Bartłomieja z Bydgoszczy z 1532 roku, a wkrótce potem odkrycie drugiej jego wersji, tj. glosowanego przez Bartłomieja w 1544 roku *Wokabularza* Jana Reuchlina. Odkrycia te spowodowały, że w Pracowni Bohemistycznej rozpoczęto przygotowania do edycji obu słowników, najpierw w wersji łacińsko-polskiej, a następnie odwróconej, czyli polsko-łacińskiej. Nowa edycja pt. *Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy – wersja polsko-łacińska* ukazywała się w częściach w latach 1999-2019.

W 1972 roku Irena Kwilecka uzyskała w Instytucie Badań Literackich PAN stopień naukowy doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Tomasz Łysy ze Zbrudzewa (1500-1567). Analiza filologiczna i językowa rękopiśmiennych tekstów nieznanego dotąd pisarza*, a w 1990 roku na wniosek Instytutu Słowianoznawstwa PAN otrzymała tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych.

W ramach badań nad kalwińską *Biblią brzeską* z 1563 roku Profesor Kwilecka opublikowała w 2001 roku w niemieckiej serii wydawniczej „Biblia Slavica” obszerny komentarz historyczno-kulturowy i językowy. Ukazał się w języku niemieckim pt. *Die Brester Bibel: Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung* wraz z faksymile zabytku. Czwartego marca 2002 roku nastąpiło uroczyste wręczenie tego dzieła przez wydawców niemieckich prezydentowi Rzeczypospolitej – Aleksandrowi Kwaśniewskiemu. Akt wręczenia *Biblii brzeskiej* Głowie Państwa Polskiego ma w naszej ojczyźnie swoją tradycję. Pierwszy raz miało to miejsce w 1563 roku, kiedy to książę Mikołaj Radziwiłł Czarny dedykował *Biblię* królowi polskiemu – Zygmuntowi Augustowi, drugi raz natomiast w 1926 roku, gdy delegacja Synodu Wileńskiego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego wręczyła oryginalny tekst *Biblii brzeskiej* prezydentowi Ignacemu Mościckiemu.

Dziewiętnastego sierpnia 2004 roku za wybitne zasługi w pracy naukowej i organizacyjnej Profesor Kwilecka została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Profesor Kwilecka była osobą niezwykle aktywną, członkinią różnych instytucji i towarzystw naukowych, m.in. Komisji Filologicznej i Językoznawczej PTPN, Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego i Polskiego Towarzystwa Językoznawczego oraz Komitetu Słowianoznawstwa PAN. Od 1973 roku była członkinią Rady Naukowej Instytutu Sławistyki PAN, a od roku 1974 przewodniczącą Komisji Sławistycznej przy Oddziale PAN w Poznaniu. Pisała recenzje, opiniowała prace swoich podopiecznych (m.in. Elżbiety Kędelskiej, Arlety Łuczak), redagowała książki. Występowała na wielu konferencjach krajowych i międzynarodowych kongresach sławistycznych (Warszawa, Zagrzeb, Kijów, Sofia, Bratysława) oraz na międzynarodowym kongresie biblijnym w Paryżu (1991), gdzie była jedynym przedstawicielem krajów słowiańskich. Współpracowała z wieloma uczonymi w kraju i za granicą m.in. z wybitnym znawcą staroczeskiej Biblii – prof. Vladimírem Kyasem, czeskim biblistą – prof. Milošem Bičem, z polskim qumranologiem – ks. Józefem T. Milikiem, z włoskim sławistą – prof. Sante Graciotim, z niemieckimi sławistami – prof. Reinholdem Oleschem i prof. Hansem Rothe.

Badania nad dawnymi przekładami Biblii, m.in. opracowanie i edycja rękopisów Tomasza ze Zbrudzewa, oraz nad słownikami Bartłomieja z Bydgoszczy to główne kierunki prac Uczzonej. Dwaj szesnastowieczni pisarze – Tomasz i Bartłomiej, dzięki publikacjom badaczki zyskują należną im rangę w polskiej literaturze naukowej. Tomasz okazał się wybitnym tłumaczem ksiąg biblijnych, a Bartłomiej – największym leksykografem polskim pierwszej połowy XVI wieku.

Teraz, gdy już nie ma wśród nas Profesor Kwileckiej, będziemy bardziej doceniać znaczenie Jej prac i twórczości dla polskiej nauki. Największym wyrazem hołdu składanego pracownikowi naukowemu jest kontynuacja jego prac badawczych, dlatego my, uczniowie, spadkobiercy Jej dokonań powinniśmy o tym pamiętać.

Pani Profesor była i pozostanie w pamięci wszystkich, z którymi współpracowała jako osoba skromna, pracowita, pogodna, otwarta na świat i ludzi, niezwykła Nauczycielka oraz niezwykły Człowiek.

Bibliografia

Kwilecka I., 2003, *Z Nowolipska w świat*, w: I. Kwilecka, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań, s. 437-449.